

אי בְּטָלִי יְהִירִי בְּטָלִי אֲמָגוּשִׁי, 'הירי' הם המתייירים בבלורית ובמלבושי היריות, ו'אמגושי' אלו מסיתים ומדיחים (רש"י), ומאחר שכל המתגאה כאילו עובד עבודה זרה, לכן המתייירים מוסיפים כח בקליפת המינים המושכים את האדם לעבודה זרה, וכשיתבטלו המתייירים, יתבטלו המינים (בן יהוידע).

אי בְּטָלִי דִּינִי בְּטָלִי גְזִירְפְּטִי, 'דייני' הם דיינים רשעים מישראל שמתים את הדין, ו'גזירפטי' הם שוטרים גויים הנוגשים את ישראל (רש"י), וזו מידה כנגד מידה, שכשיתבטלו הדיינים המטים את הדין, יתבטלו הנוגשים הגויים (מהרש"א סנהדרין צא, א).

מִיּוֹם שְׁפִירֵשׁ יוֹסֵף מֵאֲחִיו לֹא טַעַם טַעַם יוֹן, לפי שהיה מצטער בצער אביו (תוס' השלם בראשית מג, לד), או על פרידתו מאביו (יפה תואר בראשית רבה צב, ה), ועתה שתה מחמת שמחתו בראותו את אחיו בנימין (תוס' השלם שם). או שהיה מצטער על כך שנפרד מאחיו, שבהיפרדותם היה חיסרון וצער גדול, ואילו היין מביא את השמחה המעידה על השלימות, ועתה כשחזרו והתחברו, שתה יין. ודוקא יוסף הוא שלא שתה, כיון שהיה עיקר וראש השבטים, והרגיש יותר את החיסרון בכך (חידושי אגדות למהר"ל, וראה טעמים נוספים בבן יהוידע).

אִף הֵן לֹא טַעַמֵּי טַעַם יוֹן, שגם הם הצטערו בצער אביהם, ועתה שתו מחמת שמחתם על הצלת שמעון (תוס' השלם שם). או שגם הם הצטערו על החיסרון שנגרם על ידי היפרדותם מיוסף (מהר"ל שם). ויש שביאר, שעד עתה לא שתו מחמת צערם, שהתחרטו על שמכרוהו (יפה תואר שם, וראה טעם נוסף במהרש"א), ועתה שתו עם יוסף מפני אימת המלכות (מהרש"א יפה תואר שם), שאף שיוסף לא גזר עליהם לשתות, מכל מקום כיון שראו שיוסף שהוא בעל הסעודה שותה יין, שתו גם הם מפני הכבוד והיראה (ר"ף בעין יעקב. אך ראה ספר הישר פ' מקץ, שיוסף הפציר בהם לשתות).

בְּשָׂכָר וְרָאָךְ וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ זָכָה לְחוֹשֵׁן מִשְׁפָּט עַל לִבּוֹ, ששמחתו לא היתה רק חיצונית, אלא אף 'בלבו' היה שמח ולא קינא במשה, ולכן זכה לחושן המונח על הלב (מהרש"א). ויש שהוסיף, שהשמחה מעידה על שלימות הלב שאין בו חיסרון של קנאה, ששם יש קנאה אין שמחה, ולכן היה ראוי שיונח על לבו החושן, שאילו היה בלבו חיסרון, לא היה ראוי שיונח על לבו החושן שיש בו את ה'אורים ותומים' שהם השמחות הקדושים, ובפרט שהם נקראים 'אורים ותומים' על שם שהם תמימים ושלמים (חידושי אגדות למהר"ל).

וְלִישָׁלַח לְהוֹ כְּרָמִי בַר יְחֻזְקָאֵל, ולא הקשתה הגמ' שישלח להם שכילת חתנים מותרת [כמבואר לעיל (קלח, ב)], לפי שכילת חתנים אינה מותרת אלא בגג פחות מטפח, והם שאלו על כילה שיש לה גג טפח (רשב"א), שכך דרך סתם כילה (ריטב"א).

וְלִיתָן לִיה לְתִינוּק יִשְׂרָאֵל, שאף שאסור להאכיל לקטן גם איסור מדרבנן [כמבואר ברמב"ם (מאכלות אסורות ז, כז)], הלא רב משרשיא סבר שמעיקר הדין מותר לזרוע כשותא בכרם, אלא שיש לשנות במה שאפשר, ואם כן די בשינוי זה (ריטב"א ע"פ רש"י). ויש שכתב, שמכאן מוכח שמותר לומר לקטן לעבור על איסור דרבנן (רשב"א יבמות קיד, א), ואף לתירוק הגמ' 'דאתי למיסרך', אין לאסור אלא לצורך הגדול, אבל לצורך הקטן מותר (רשב"א כאן ושם). ■ להלכה, אסור להאכיל לקטן איסור מדרבנן בכל אופן [כהרמב"ם] (סתימת דברי השו"ע או"ח שמו, א). ויש שסמך להתיי במקום הצורך לומר לקטן לעבור על איסור דרבנן, כשעושה זאת לצורך עצמו [כהרשב"א] (ביאה"ל שם, בשם רעק"א).

שְׁלֹא יִמְצְאוּ הֶלְכָה בְּרוּרָה וּמִשְׁנֵה בְּרוּרָה בלי מחלוקת (רש"י, וראה הלן [ד"ה במקום] ביאור נוסף במימרא זו), שאף אם לא יחלקו בהלכה עצמה, תהיה להם מחלוקת בטעמיה (מנחם משיב נפש, בביאור דברי רש"י), ולכן אמרו שלא ימצאו 'הלכה ברורה', ולא רק 'הלכה פסוקה' (שם). ולא ימצאו 'משנה ברורה', פירושו שתיפול מחלוקת בגירסת המשנה ונוסחתה (בן יהוידע). אבל בתחילה היתה כל התורה ברורה בלי מחלוקת, שאם היה נולד להם ספק בהלכה, היו עומדים למניין בסנהדרין גדולה וקובעים את ההלכה, ומשם היתה מתפשטת ההלכה בכל ישראל, עד שגברו גזירות השמד ולא יכלו לעסוק בתורה כראוי, ומתוך כך התרבו הספיקות והמחלוקות בישראל (תוס' ר"ד).

בְּמָקוֹם אֶחָד, שלא יהיה אפילו מקום אחד שבו ימצאו הלכה ברורה, וכמו שמשמע מהפסוק שגם לאחר שישטטו בכל המקומות לא ימצאו (מהרש"א). ויש שביאר, שלא יוכלו לעמוד על דבר מהתורה על פי האמור בה במקום אחד, אלא רק על ידי שידמו זאת לנאמר בה במקום אחר [וכמו שאמרו (ירושלמי ר"ה ג, ה) 'דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר' (עין אליהו)]. והטעם בזה, משום שישראל ואורייתא חד הם, וכמו שישראל בגלות מפורדים ומפורדים בכל העולם, כך לא תימצא התורה רק מפורדת ומפורדת, ולא תימצא הלכה ברורה במקום אחד (מהר"ל תפארת ישראל נו, ודרוש על התורה ענין כד).

שְׁכָל פּוֹרְעָנוֹת שְׁבָאָה לְעוֹלָם לֹא בָאָה אֶלָּא בְּשִׁבְלֵי דִּינֵי יִשְׂרָאֵל המעוותים את הדין. לפי שהדין הישר הוא קיומו של עולם, והמעוות את המשפט הורס את קיום העולם, ומביא לעולם פורענות המכלה את העולם (מהרש"א). ויש שביאר, שכשהשכינה שורה על ישראל, נוהג עימם הקב"ה במידת הרחמים גם כאשר הם חוטאים, אך אין השכינה שורה על ישראל אלא כשהדיינים שופטים בצדק, כמבואר להלן, אבל כשהדיינים מעוותים את הדין, מסתלקת השכינה וצריכה באת על ישראל (עין יעקב).

רְשָׁעִים הֵן אֶלָּא שְׁתֵּלוּ בְּטַחֲנוֹם בְּמִי שְׂאֵמֵר וְהָיָה הָעוֹלָם לְפִיכָךְ מְבִיא הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא עֲלֵיהֶן שְׁלֹשׁ פּוֹרְעָנוֹת, כלומר, מצד רשעותם היה ראוי שתבוא עליהם פורענות של כליין גמור, אלא שכיון שתלו בטחונם בו, לפיכך מביא הקב"ה עליהם פורעניות על שלש עבירות, ולא בכיליון גמור, אלא 'ציון שדה תחרש' ותהיה ראויה לזריעה, ו'ירושלים לעיים והר הבית לבמות יער', שהיו עדיין ראויים להצמיח (מהרש"א), שהביטחון בה' מועיל אף לרשע (דרך אמונה ובטחון [לגר"פ שיינברג] עמ' כו, וכמבואר במדרש תהלים לב).

כְּנָגַד שְׁלֹשׁ עֲבִירוֹת שְׁבָנָדָם, מידה כנגד מידה, שבעוון משפט שקר של 'דאשיה בשוחד ישפוטו', ייענשו ש'הר הבית' שהוא מקום מושב הסנהדרין, יהיה 'לבמות יער', ובעוון עיוות התורה של 'וכהניה במחיר יורו', ייענשו ש'ירושלים' שהיא מקום חכמת התורה - 'ענין תהיה', ובעוון נבואת שקר של 'ונביאיה בכסף יקסומו', ייענשו ש'ציון', שהוא בית המקדש ששם מקום השראת השכינה ומשם יוצאת הנבואה לישראל - 'שדה תחרש' (מהר"ל תניבות עולם נתיב הדין ב).

אֵין יְרוּשָׁלַיִם נִפְדָּה אֶלָּא בְּצַדְקָה, כי הצדקה ניתנת מחמת רחמי האדם, והרחמים מגיעים מכח חיבור שיש בין נתן הצדקה לעני, שהאדם מרחם על מי שהוא מרגיש מחובר ומקושר אליו. ובזה בא הפדין לירושלים, שעל ידי החיבור שבצדקה, יוצאת ירושלים משלטון האומות שהבדילוה מה', וחזרה ה' לשכון בתוכה לאחר שהתרחק ונפרד ממנה בגלות (חי' אגדות למהר"ל).